

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПISY

I

У системі правопису української мови, як, мабуть, і кожної іншої, можна було б указати на цілий ряд питань, які потребують нового розв'язання, бо попереднє, старе не може - з тих чи інших міркувань - задовольнити, або ж справа просто досі лишалася нерозв'язаною. Проте не всі не розв'язані ще орфографічні проблеми однаково важливі й актуальні. Іноді їх практична вага може бути мінімальною. Але поряд з такими питаннями, в значній мірі академічного характеру і значення, маємо в правописі й проблеми пекучі, "животрепетні", проблеми великої соціальної ваги, які мусимо розв'язувати без довгих зволікань і затягань, але водночас і ґрунтовно, на високім науковім рівні.

Саме до числа таких актуальних, пекучих проблем українського правопису, безперечно, належать насамперед ті, які становлять головний об'єкт даної статті. Маємо на увазі всю сукупність, всю суму питань, що постали перед нами, перед радянським українським мовознавством, у першу чергу, як нагальні, невідкладні завдання в плані дійсної і остаточної ліквідації наслідків шкідництва ворогів у ділянці орфографії, в плані справжнього і цілковитого очищення українського правопису від налиплого на нього буржуазно-націоналістичного бруду.

Шкідницька контрреволюційна робота українських націоналістів, яка мала привести врешті, за їх розрахунками, до відриву від великого Радянського Союзу невід'ємної складової частини його - Радянської України, тяжко позначилася на всіх ділянках культурного будівництва УРСР, не кажучи вже про господарство.

Контрреволюційні буржуазно-націоналістичні елементи, які окопались були в органах Наркомосвіти УРСР і в інших культурних установах та організаціях, заходились орудувати тут по-своєму, всякими способами, одверто-ворожими і замасковано-підступними, намагаючись шкодити радянському народові, в першу чергу народові українському, в його великій, всесвітньоісторичної ваги справі - побудові безкласового комуністичного суспільства.

В результаті і на сьогодні все ще зберігають свою актуальність питання орфографії, правопису, де ще недавно так вільно почували себе наймити міжнародного капіталізму й фашистські агенти - всякі шумські, хвилі, бадани, річицькі і до них подібні.

Офіційний орфографічний кодекс - «Український правопис» у попередній його редакції в цілому постав як результат роботи «Державної правописної комісії для впорядкування українського правопису», організованої 23 липня 1925 року Раднаркомом УРСР при ⁸³ | ⁸⁴ ЦКО. 1926 р. вийшов вироблений нею «Проект українського правопису», який потім піддано обговоренню, спочатку в пресі, а далі на спеціально скликаній правописній конференції (25 травня - 5 червня 1927 р). «Проект» 1926 р. у цілому мав яскраво-націоналістичний характер. Він ряснів такими "перлами" буржуазно-націоналістичної, шовіністичної контрабанди, як от:

1. *Безоглядна, насильницька українізація* - всупереч усій нашій радянській практиці, але в дусі лозунгу шумськізму-хвильовізму про примусову українізацію

пролетаріату - всіх російських, білоруських та інших слов'янських прізвищ (і імен), обов'язкове перелицьовування їх на "малоросійський" лад.¹

За §79 «Проєкту» російським робітникам, трудящим заборонялося, напр., – при уживанні української мови – зватися й писатися: Лук'янов, Істомін, Белий..., себто так, як звикли вони самі себе звати. Усі ці і до них подібні прізвища, так само й імення, мали бути неодмінно українізовані: Ульянов, напр., мусів обернутись на "Ульянів", Салов - "Салів", Іванов - "Іванів" і т. д.

2. Така ж безоглядна українізація всіх російських, білоруських, болгарських, сербських та інших слов'янських географічних назв на -ов, -ев, -овка, -евка, -овск тощо. Усі ці назви перейнакшувалися на український "штиб", в наслідок чого Ростов обертався на "Ростів", Саратов – на "Саратів", Дубровськ став "Дубрівськ", Сичовка – "Сичівка" і т. д.

3. Лінія на штучне відгородженім й відрив української мови й усієї культури від мови й культури російського та інших братських народів Радянського Союзу – з орієнтацією на буржуазний Захід, на "Європу". Червоною ниткою проходить вона через цілий ряд параграфів «Проєкту», особливо третього його розділу, де, напр., пропонується всім уживати тільки таких форм, як: Атени, амнеція, хемія, альхемія, міт, Райн, гайзер, портвайн, Теби (тобто Фіви) і т. д.

4. Просування й культивування таких архаїчних граматичних форм, як форми двоїни, напр.: дві слові, дві відрі, три яблуці чотири вікні, дві книзі тощо, або форми знахідного відмінка множини від назв осіб типу: бачу молодиці, веду піонерки..., замість тепер уживаних форм: молодиць, піонерок... – намагання прищепити сучасній літературній українській мові ці націоналістичні норми.

5. Настирливе пропагування, як нібито єдино правильних, єдино згідних з "законами української мови", таких форм жіночих прізвищ, як Ганна Чубова (при чоловічому прізвищі - Чуб), Марія Шевченкова (при чоловічому – Шевченко), товаришка Носова, Голубова, Косачева..., замість поширених тепер форм: Ганна Чуб, Марія Шевченко, товаришка Ніс, товаришка Голуб, Косач тощо.

Як бачимо, Комісія досить своєрідно "впорядкувала" українську орфографію й граматику. Не з сучасної літературної мови Радянської України виходила вона, не на мову її пролетарських, працюючих мас орієнтувалася, встановлюючи оті правила. Та чи й могли, справді, бути інші результати "праці" у Комісії, де такі чільні ролі грали найвидатніші члени незабаром розкритої після того контрреволюційної організації – СВУ і їх прихильники та однодумці, що так вільно почували себе під крильцем викритого пізніше ворога – шпіона Шумського? ⁸⁴ | ⁸⁵

Комуністична партія (більшовиків) України під проводом свого тодішнього генерального секретаря Л. М. Кагановича у нещадній боротьбі з націоналізмом на два фронти вщент розбиває і демаскує шумськізм, як агентуру класового ворога.

Що ж далі діється з «Проєктом українського правопису»? Якими лініями йде його обговорення? Чи дістає він належну більшовицьку оцінку? Адже перед Народним комісаріатом освіти УРСР стояло (не могло не стати) завдання докінцевого викриття і ліквідації роботи українського націоналізму, ліквідації спадщини шумськізму на всіх ділянках культурного фронту, в тім числі й на мовно-правописній ділянці. Чи здійснене було це завдання? – З усією категоричністю

мусимо на це сказати – ні! – бо керування правописною роботою і всіма справами НКО перейшло, як відомо, до Скрипника.

Націоналістичні настанови попередньої роботи лишилися в повній мірі, злочинна нитка буржуазного націоналізму снувалася й далі, і більшість найяркіших, найобтяженіших з цього погляду параграфів «Проекту» комісії Шумського потрапили в кодекс державного українського правопису, затвердженого Скрипником. Та й про яку більшовицьку боротьбу на цій ділянці могла бути мова, коли, як ми знаємо тепер, Скрипник сам стояв на позиціях націоналістів. *Націоналістична лінія на штучний відрив української мови від мови російської, проведена уже в «Проекті українського правопису» (за Шумського), в роботі Скрипника була не тільки активно підтримана, але й різко усугублена і розвинена.* Яскравий приклад цьому – скрипниківські “правила” правопису так званих “чужих слів” з їх пресловутою, вкрай заплутаною і ускладненою „системою” л - ль та г - г (плян, лява, кляса, фльота, фалш, гальоші, металюргія, бригада, оргія, пігмент...), з “знаменитим” поділом на слова “грецькі” і “негрецькі”, “давно” і “недавно” запозичені та іншими “перлами” (матеріал досить відомий, і на ньому можна тут не зупинятися).

По лінії вимови і письмового оформлення цілих сотень так званих чужих слів, а в дійсності – у великій мірі – масово засвоєних у нас і міжнародно вживаних, ставився штучний бар’єр між мовами двох великих народів Радянського Союзу, вганявся клин між літературною українською мовою і мовою, мільонів українських робітників та селян (які говорили і говорять: *план, клас, флот, калосі* і т. п.), гальмувалося вивчення і опанування грамоти широкими працюючими масами УРСР.

Аж ось надходить 1933 рік. Партійна організація України, за вказівками ЦК ВКП(б) і особисто тов. Сталіна, посилює боротьбу з контрреволюційним буржуазним націоналізмом і його агентурою в партії, вибиваючи ворога з захоплених ним позицій. Розгортається боротьба й на мовно-правописній ділянці. Починається робота над очищенням українського правопису й термінології від націоналістичного сміття. Але і тут ворог маскується і дворушничає. Націоналістичний недобиток Хвиля, до якого перейшла робота на правописній ділянці, на словах борючись з націоналізмом, на ділі проводить його і далі.

Досить хоча б побіжно переглянути “наново зредагований” офіціальний «Український правопис» (1933 р), щоб у цьому впевнитися на конкретних фактах. Ось що ми маємо, напр., на одній лише (52-й у другому виданні, 46-47-й у третьому) сторінці – §67 цього “виправленого” орфографічного кодексу.

1. З двох можливих в українській мові паралельних відмінкових форм числівників: ⁸⁵ | ⁸⁶

<i>семи</i>	і	сімох, сімом
<i>восьми</i>	і	вісьмох, вісьмом-
<i>дев’яти</i>	і	дев’ятьох, дев’ятьом та ін.

перша, безумовно, більш поширена в живій сучасній українській мові, друга (сімох, сімом..., вісьмох, вісьмом...) – рідша. Особливо це ясно щодо складних числових назв на означення сотень, напр.: від – “сімсот” родовий відмінок звичайно буде “семисот” (а не “сімохсот”), від “вісімсот” – “восьмисот” (а не “вісьмохсот”); давальний відмінок – “семистам”, “восьмистам”, “дев’ятистам” (а не “сімомстам”, “вісьмомстам”...) і т. д.

Що ж робить з цими формами “новий”, “очищений” «Український правопис»? “В піку” російській мові, ненависній українським націоналістам “московщині”, він усяко випинає рідше вживану, але відмінну від російської форму “сімох”, “вісьмом”..., подаючи її як основну для української літературної мови і в простих, і в складених числівниках. Що ж до форми, спільної українській мові з мовою братнього російського народу (“семи”, “восьми”...), то про неї десь між іншим тільки згадується, що існує, мовляв, ще й така, хоч саме в живій українській мові вона є основна і переважно вживана.

Може, це тільки поодинокий факт, який сам по собі, будучи ізольований, ще не дає підстави говорити про наявну виразно-націоналістичну препарацію української мови і правопису в даному кодексі? Але далі, на цій же сторінці, маємо таке:

2. Окладні числівники на означення сотень – *двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот* пропонується при відмінюванні розривати і писати не:

двохсот, трьохсот, чотирьохсот, п'ятисот, шестисот, семисот, восьмисот... (як і в російській мові),

а обов'язково двома словами:

трьох сот, чотирьох сот, п'ятьох сот (п'яти сот), шістьох сот (шести сот), сімох сот (семи сот), вісьмох сот...

і далі:

трьом стам, чотирьом стам, п'ятьом стам (п'яти стам), шістьом стам (шести стам), сімом стам (семи стам), вісьмом стам...,

хоч здавна по-українському (як і по-російському) писали: *двохсот, трьохсот, чотирьомстам, п'ятистам, сьомастами, на восьмистах...* – разом.

3. Пропонуються до вжитку раритетні (рідкісні), майже зовсім не вживані тепер, форми орудного відмінка від числівників “сто” і “сорок”: *стома, сорокома*, хоч є загальновідомі *ста* і *сорока*, спільні українській мові з російською і властиві живій українській мові.

Тут же –

4. Встановлюється “остаточно” орфографія для складних числівників: *п'ятсот, шістсот, дев'ятсот* та ін. – без ь, тим часом як недавно ще по-українському писалосся

п'ятьсот, шістьсот, дев'ятьсот ...,

і немає, на нашу думку, підстав відмовлятися в українському письмі від цих традиційних написань, які до того ж збігаються і з російським правописом.

Тут таки –

5. В останньому абзаці, де говориться про відмінювання збірних числівників четверо, п'ятеро..., десятеро..., подаються лише архаїчні, невластиві живій мові форми типу “п'ятерох”, “п'ятерома”, “на п'ятерох”, “у десятерох” і зовсім не вказуються форми, звичайно вжи⁸⁶ | ⁸⁷вані в сучасній українській мові. Отже, саме тут, де формам п'ятьох, п'ятьом, дев'ятьох, на десятьох і т. п. по праву належить перше місце, правопис їх не подає, а згадує про них лише там, де треба було їх випнути для протиставлення форм російської і української мов, що має, розуміється, виразний націоналістичний смисл.

І все це – на одній лише сторінці (52), в однім тільки параграфі (67) “цілком переробленого” і “очищеного” «Українського правопису»!

Що ж маємо в інших 99 параграфах цього кодексу?

Візьмім таку суто “технічну”, далеку, здавалося б, від усякої ідеології, вузько-орфографічну справу, як письмо укупі й нарізно, вживання дефіса тощо (див. §99, а також §§66, 19 та інші).

Вороги народу і в цій вузькій сфері “попрацювали” з максимальною шкодою для української мови. Навіть у цілому ряді чисто графічних моментів, де немає ні будь-якої специфіки української мови, ні відмінної традиції – і тут вони умудрилися поставити бар'єр між українським і російським правописом, штучно відгородити їх один від одного, себто провести ту ж таки виразно-націоналістичну, буржуазну лінію. Ось декілька прикладів:

1. Складні займенники типу *хто-небудь, що-небудь, який-небудь, скільки-небудь*, а також *хто-будь, що-будь, будь-який...*, як і аналогічні їм прислівники: *де-небудь, як-небудь, куди-небудь, коли-небудь, будь-як, будь-коли...* – усі ці зложені слова писалися здавна в українській мові через дефіс, себто так само, як і відповідні їм російські: *кто-нибудь, какой-нибудь, где-нибудь, куда-нибудь* (як і *кто-либо, куда-либо...*) тощо. Чи звернемося ми до старіших видань українських класиків, чи візьмемо пресу Радянської України з попередніх років (навіть 1926 і 27) – усюди знайдемо лише таку систему написань – із ризикою (“через дефіс”). Але, всупереч цій давній практиці української мови, однаковій з російською (старою й сучасною) практикою, «Український правопис» обох останніх редакцій (1928 і 1933 р.) запроваджує в цій категорії сукупне письмо, орієнтуючись на польські зразки: *хтонебудь, когонебудь, комунебудь; щонебудь, чогонебудь, чийнебудь; денебудь, кудинебудь* і т. д. або – *хтобудь, щобудь...* (порівн. з польськими: *ktobądź, kogobądź...*, *cobądź, jakibądź*, іноді – *kto bądź*, але все без ризику).

2. Прислівники типу “*по-нашому*”, “*по-вашому*”, “*по-французькому*”, “*по-давньому*”, “*по-своєму*”, “*по-більшовицькому*” писались завжди через дефіс. Так само в російській мові: “*по-нашему*”, “*по-вашему*”, “*по-французски*”. У 1933 році в «Українському правописі», в порядку “очищення” його від націоналістичних перекручень запроваджується і тут польську норму (окреме писання по): *по вашому, по нашому, по французькому, по німецькому, по давньому* (точнісінько так і в польському правописі, затвердженому урядом панської Польщі *po waszemu, po naszymu, po francusku, po niemiecku, po dawnemu* і т. д.). Це штучне правило незабаром знесене було самим життям, і тепер ніхто вже цієї “норми” не додержується.

3. Не менш штучним і, в суті своїй, теж націоналістично спрямованим є й правило про *по* в таких словах, як: *поперше, подруге, потрете*,

почетверте, поп'яте, пошосте, посьоме і т. д., що відповідають російським; *во-первых, во-вторых, в-третьих, в-четвертых* і т. д. Але в цьому випадку «Український правопис» наказував вже зливати **по**, писати його разом з дальшим словом, дарма що і в цій категорії в українській мові (як і в російській) завжди ⁸⁷ | ⁸⁸ вживався дефіс: *по-перше, по-друге, по-третьє...*, рос. *во-первых, во-вторых...*

4. Так само штучним і недоречним є й правило про правопис складних прийменників: *з-поміж, з-посеред...* В українській мові є такі складні прийменники, як *поза, поміж, проміж, посеред, поперед, задля* і т. ін. Цілком доцільно їх писати разом, одним словом. Так їх давно вже й пишемо. Є подібні прийменники і в російській мові, напр., *промеж, посреди*, що теж пишуться вкупі. Але є ще (і в українській, і в російській мові) такі складні прийменники, як *із-за, з-під*, зложені з *із-* або *з-* та іншого прийменника, складного або простого. Ці прийменники виділяються з-поміж усіх інших складних прийменників саме тим, що перший прийменник, який входить у їх склад, перша складова частина *з-* (або *із-*) не цілком зрослася з рештою, із другим компонентом. Це видно з того, що саме ця перша частина керує відмінком залежного ймення, а не друга, як це маємо в інших складних прийменниках. Напр.:

із-за гори (а не “*із-за горою*” або “*із-за гору*”...)
з-під мосту (а не “*з-під мостом*” або “*з-під міст*”...)
і т. д.

(Порівн.; *поза школою, попід горою...*).

Це саме – і в російській мові. Отже зрозуміло, чому такі прийменники (складені з *із-*) і орфографічно виділяються. І в українській, і в російській мові вони здавна писалися через дефіс. Рискою (дефісом) відділялось *із-*, з яким безпосередньо, минаючи другий компонент, в'яжеться своєю відмінковою формою залежний іменник. Та у націоналістичному напрямі був змінений і цей пункт орфографії: було запроваджено правило про сукупне письмо всіх складних прийменників. В результаті такого “спрощення” правопису, проведеного за рахунок ще одного спільного українсько-російського правописного моменту, маємо:

у російському письмі:
из-под, из-за
та ін.

в українському:
спід, зза, сперед
тощо
(раніше було *з-під, із-за...*)

5. Не меншої уваги заслуговують штучні операції “законодавців” з правописом **що**. Маємо в українській мові такі, *по-перше*, вирази (а не складні слова), як: *що день, що ніч, що рік, що раз, що два дні, або (частіше) в родовому відмінку: що дня, що ночі, що року, що разу...* (в розумінні: *кожного дня, кожної ночі, кожного року* і т. д., рос: *каждый день, каждую ночь, каждый год...*). Близькі до них значенням своїм конструкції: *що день, то – що не рік, то...* (рос: *что день, то..., что ни год, то...*). Навряд чи в важливі підстави сполучати навіть рискою ці самостійні елементи вислову: *що день, що дня, що разу, що четверга, що п'ятниці...*, не кажучи вже про такі, як: *що не день, то..., що рік, то...* та ін. А вже зовсім невиправданим є, на наш погляд, сукупне їх писання, зливання в одно штучне “слово”: “*щохвилини*”, “*щосеместра*”, “*щоквартала*”, “*щопонеділка*”, “*щопівроку*”. Адже між **що-** і іменником у таких виразах завжди можна вставити узгоджений

з іменником прикметник, числівник, займенник та ін. Напр.: *що дня* - ⁸⁸ | ⁸⁹ *що вихідного дня, що ночі - що другої ночі* (себто – *кожного вихідного дня, кожної другої ночі*), *що четвертого квартала* та ін., поминаючи вже асоціації з паралельними зворотами. Ясно, що в цих випадках навіть для дефіса не лишається жодного місця, як і в виразах: *що два дні, що три місяці, що двох декад...* Виходячи з зазначеного, вважаємо зовсім невиправданими в українському письмі такі “удосконалені” – сукупні написання, як: “*щощестиденки*”, “*щодакади*”, “*щобазару*”, “*щосезону*”, “*щоприйому*”, і т. ін. І це поряд з висловами: “*що двох шестиденок*”, “*що базарного дня*” тощо, де **що** пишеться тільки окремо.

Це саме треба сказати й про такі (близькі до наведених уже) вирази, як: *що далі, то...*, *чим далі, то...*, *де далі, то* (порівн. *що раз, то...*, *що не день, то...* й ін.). Запроваджені «Українським правописом» написання типу: *щодаді, то...*, *дедалі, то...* та ін. мало чим різняться в принципі від наведених уже із **що**.

Не більше виправдані, врешті (зокрема, з точки зору синтаксичної) й такі насаджені «Українським правописом» останніх двох редакцій злиті написання, як *щодо* (у значенні: *що стосується до...*) і, особливо, *щождо* («Український правопис» ці новоявлені “лексеми”, до речі, чомусь називає “сполучниками”).

В результаті всіх цих штучних операцій з правописом **що** маємо, крім уже відзначеного, таку картину диференціацій (по цій лінії) в російському і українському письмі:

1.

Рос.	Укр.
<i>Что до меня, то...</i>	<i>Щодо мене, то...</i>
<i>Что ж до меня, то...</i>	<i>Щождо мене, то...</i>

2.

<i>Что день, то...</i>	<i>Щодень, то...</i>
<i>Чем далее, то...</i>	<i>Чимдалі, то...</i>

І далі:

Рос.	Укр.
<i>Пока что...</i>	<i>Покищо...</i>
<i>Разве что...</i>	<i>Хібащо...</i>
<i>Только что...</i>	<i>Тількищо...</i>
<i>Даром что...</i>	<i>Дармащо...</i>

і т. п.

Порівняймо з цим також правопис **же, ж** в таких випадках, як:

Рос.	Укр.
<i>или же...</i>	<i>Абож...</i>
<i>Ибо ведь...</i>	<i>Бож...</i>
<i>Но ведь...</i>	<i>Алеж...</i>

та ін.

І в правописі *що* не обійшлося у цих “законодавців” без польських зразків, порівн.: *coraz, codzień* у польській орфографії, затвердженій 1925 р.

6. Не можна не звернути уваги й на правопис складних прикметників типу: *народногосподарський, сільськогосподарський, загальноосвітній, передньопіднебінний, великоквітковий, культурноісторичний*⁸⁹ | ⁹⁰ тощо. Прикметники цього типу, що становлять одну значеннєву цілість і в основі мають парну лексему “прикметник + іменник”, пишуться тепер по-російському (а також і в інших мовах), як правило, разом. Ця, досить послідовна тепер, практика орфографічна, що має свої важливі переваги, натурально шириться й на українському ґрунті. Але на перешкоді її закріпленню в орфографії стоїть (з 1926-27 рр.) спрепароване націоналістами “правило” «Українського правопису». Всупереч яким формулюванням російських правописних довідників (напр., Ушакова) і граматик, які відповідно обґрунтовують принцип сукупного письма даної категорії прикметників, «Український правопис» 1928 і 1933 р.р. подає таке, з дозволу сказати, “правило”:

“Складні прикметники пишуться вкупі, якщо слово має один виразний наголос”.

За цим “правилом” прикметники даної групи, очевидно, треба писати через дефіс (зважаючи на наявність побічного наголосу майже в усіх цих словах), але й це, врешті, неясно, бо при швидкій вимові такі слова матимуть лише один наголос. Отже, “правило” це фактично лише заплутує справу.

Як бачимо з поданих уже прикладів, *навіть у такій вузько-технічній правописній ділянці, як письмо укупі й нарізно, вживання ризику тощо* — і тут ворог доклав своїх брудних рук, і тут він провів свою шкідницьку лінію на розрив з культурою і мовою великого російського народу та інших народів Союзу. На перший погляд може здатися, що ця вузька ділянка і, особливо, цілий ряд технічних “деталей”, “дрібниць” у ній не варті серйозної уваги. Але треба зважити, по-перше, на те, що в кожному випадку ми маємо тут діло не з поодинокими словами, а з цілими групами, рядами слів, які не раз налічуються багатьма десятками і сотнями в правописній категорії, ілюстрованій у нас лише кількома прикладами. Візьмім, напр., такі зложення, як: *по-моєму, по-твоєму, по-братньому, по-новому, по-стахановськи, по-марксистському, по-більшовицькому...*, або складні прикметники типу: *сільськогосподарський, культурноісторичний, малоазійський, далекосхідний, іншомовний, висококваліфікований, спинномозковий, глибоководний, дрібнобуржуазний...* Важко навіть облічити кількість їх. Треба уявити собі ті додаткові величезні труднощі і ту плутанину, які вносять подібні “правила” і шкідливі розходження в техніці письма у щоденну практику нашої масової школи, де рівночасно вивчаються і українська і російська мови. Такі розбіжні штучні “норми”, як показав уже гіркий шкільний досвід, є справді найгіршими гальмами й бар’єрами на шляху до паралельного опанування української і російської грамотності мільонами наших учнів, тими бар’єрами, що їх насамперед слід було геть знести, зліквідувати, уніфікувавши всі такі технічні моменти в прав описі обох мов.

Буржуазні націоналісти свідомо відривали українську молодь від великої культури братнього російського народу, завдаючи цим величезної шкоди українському народові, його культурному ростові. Вони пустили в обіг шкідницьку “теорійку” про труднощі двомовності. “Теорія” ця полягала в тому, що українським дітям, які вивчають свою рідну мову, важко, мовляв, одночасно

навчатися і російської мови. В практиці нашої масової школи, яка працювала за хвилянсько-скрипниківськими “нормами” правопису, ці вороги черпали “важливі” аргументи для виправдання малої успішності учнів з української і, особливо, російської мови. ⁹⁰ | ⁹¹

У світлі всіх цих фактів цілком зрозумілою стає важлива роль правил орфографії навіть у такій вузько-технічній галузі, як письмо укупі й нарізно, вживання дефіса тощо – тій галузі, що на перший погляд може здатись другорядною.

Але справа, звичайно, далеко не обмежується графічно-правописними, суто орфографічними моментами. «Український правопис» охоплює й зв’язані з орфографією фонетичні явища української мови, і форми словозміни в їх системі, і почасти навіть форми словотворення.

Докладний аналіз ряду параграфів з цих розділів «Українського правопису» пересвідчує нас, що й тут, у сфері суто мовній, зв’язаній лише з правописом, у галузі нормативної граматики української мови – і тут маємо в дотеперішній редакції «Українського правопису» такі факти, як:

1. *Невірне висвітлення мовних явищ, затушовування ряду форм, спільних українській мові з російською та іншими мовами СРСР.*

Прикладом може бути хоча б §7, де викладено правило чергування – о - і, е - і в українській мові. Тут старанно замовчано (в кращому разі зведено до окремих індивідуальних “винятків”: *з а к о н , н а р о д*) дуже численні випадки наявності о, е – як і в російській мові – (*а не і*) в закритому складі у цілому ряді категорій слів, як от:

1) *хлібороб, чорнороб, водовоз, паровоз, коновод, скороход, коногон...*

2) *винос, знос, перенос, схов, перехов, виков, злом, лов, потоп, наскок...*

3) *пророк, покров, престол, оплот, достойний...*

4) *переробка, перешихтовка, підготовка, шаровка, масовка, польовка...*

5) *неподобний* (і з іншим значенням – *неподібний*), *головка* (і з іншим значенням – *голівка*), *ход* (і з іншим значенням – *хід*), *лом* (і з іншим значенням – *лім*) та ін.

6) *виносъ, виводъ, виходъ, приходъ; знов...* та ін.

2. *Запровадження штучних граматичних норм, архаїчних та діалектних форм з метою націоналістичного протиставлення їх нормам російської мови і відгородження від неї мови української, напр.:*

а) *двосотий, трисотий, чотирисотий, чотирисотліття, двосотлітній, трисотрічний* тощо (як обов’язкова і єдина норма – у порядкових числівниках та споріднених словах, замість поширених у живій українській мові: *двохсотлітній, трьохсотрічний, чотирьохсотріччя, чотирьохсотий...*; порівн. у рос мові: *трехсотлетний, четырехсотлетие* та ін.);

б) *Олексійович, Сергійович, Андрійович, Мойсейович, Мефодійович, Тимофійович, Онуфрійович* і т. д. (замість більш поширених: *Олексієвич,*

Сергієвич..., Андрієвич, Мойсеєвич..., що стоять у згоді з усією системою форм літературної української мови, яка строго розрізняє форми твердих і м'яких основ, напр.: *Петро, Петрові, Петром, Петрове, Петрович* – з одного боку, і *Андрій, Андрієві, Андрієм, Андрієве, Андрієвич* – з другого). Порівн. у рос мові: *Алексеевич, Сергеевич*.

3. Недостатність і заплутаність багатьох правил, наявність багатьох збиваючих формулювань (в результаті – шкідлива плутанина в правописній практиці), напр.: ⁹¹ | ⁹²

а) на стор. 25, у §20 вказано, що “в дієсловах іншомовного походження майже ніколи не буває наростка *-ір-, -ир-...*”; а як же з: *репетирувати, марширувати, буксирувати, котирувати, декотирувати, дресирувати, гравірувати* і багатьма іншими? (Порівн. і в рос. мові: *репетировать, маршировать...*);

б) на стор. 18, де подається правило про *з(д)н, ж(д)н, с(т)н* та ін., нічого не сказано про групу слів: *форпостний* (від форпост), *аванпостний* (аванпост), *компостний* (компост), *контрастний* (контраст) та ін., в яких *-стн-* у письмі треба зберігати;

в) на стор. 51 перелічено винятки, де зберігається подвоєння приголосних: *барокко, брутто, тонна, ванна, мотто, вілла, манна, нетто*, але нічого не сказано про *фортіссімо, піаніссімо, бравіссімо..., сірокко, мокко, гокко, лассо, лібретто, інтермеццо, мулла, булла...*; про *ірреальний, ірраціональний* тощо згадано дуже неясно: “в словах типу *ірреальний...*” і так далі і тому подібне.

Прикладів можна було б навести ще дуже багато, але ми обмежимося тут уже поданим матеріалом, бо розміри даної статті не дозволяють зупинитись на цьому докладніше. Проте вважаємо, що і наведеного досить, щоб мати уявлення про «Український правопис» ред. 1933 р. в цілому.

Закляті вороги українського народу – буржуазні націоналісти приклали свої шкідницькі руки до багатьох галузей народного господарства і культури квітучої Радянської України. Вони всіляко шкодили і в промисловості, і на культурному фронті, зокрема, як ми бачили, і в ділянці правописній. Але їх ставка тепер бита. Караюча рука радянського правосуддя поклала край їх контрреволюційній роботі.

На сучасному етапі нещадної боротьби за цілковите знищення недобитків усіляких ворогів народу найактуальнішого значення набуває завдання ліквідації наслідків шкідництва в мовно-правописній галузі. Цю роботу вже розпочато. Нове керівництво НКО організувало Правописну комісію, яку очолив народний комісар освіти УРСР тов. Ф. А. Редько. Комісія має виробити проєкт четвертого видання «Українського правопису», остаточно виправленого, перередагованого і доповненого.

Обов'язок кожного працівника-мовника, що веде теоретичну або практичну роботу в даній галузі, – максимально допомогти Комісії в цій найважливішій праці, подаючи конкретні, належно обгрунтовані проєкти-пропозиції і міркування щодо необхідних змін, доповнень, удосконалень в «Українському правописі», як принципіально-важливих, так і другорядних, що стосуються більш до редакції окремих правил і формулювань. Нижче ми ділимося своїми міркуваннями в цій справі.

Ось (поминаючи вже поданий вище матеріал) найголовніші наші зауваження і пропозиції до «Українського правопису».

1. ДО ЧЕРГУВАННЯ ПОЧАТКОВОГО (НЕНАГОЛОШЕНОГО) У/В ТА І/Й.

Правило чергування початкового у/в подано було в старій, дотеперішній редакції «Українського правопису» отак:

“На початку слова пишеться у, коли попереднє слово кінчається приголосним; коли ж попереднє слово кінчається голосним, пишеться в”...⁹² | ⁹³

Це універсальне “правило” абсолютно недостатнє й для багатьох випадків мовної практики просто хибне – вже тому хоча б, що, звертаючи увагу на те, який звук іде попереду (голосний чи приголосний), “правило” це зовсім нехтує наступний звук, себто не зважає, власне, на те звукове оточення, в яке попадає початкове ненаголошене у або в, зокрема у/в - прийменник. А в цьому звуковому оточенні для даного явища чергування у - в однакове значення мають обидва складові його елементи: і попередній, і наступний звуки. У цьому легко пересвідчитись хоча б на таких прикладах :

Прибув в Одесу...
Утік восени...

Зайшов в університет...
Допоміг в організації хору...

За “правилом”, поданим у дотеперішній редакції правопису, в усіх наведених тут прикладах повинно бути не в, а у (прибув у Одесу, утік уосени...) – аджеж попереду всюди йде приголосний звук. Але в щоденній мовній практиці маємо тут в: *прибув в Одесу...* І це зрозуміло. Адже далі йде голосний. А українській мові, як і іншим, властива тенденція уникати (де це можливо) не тільки збігу приголосних звуків, а й голосних. (Порівн. і в рос. мові: *о том, о войне...*, але *об этом, об ударниках...*).

Як бачимо вже з поданого тут, правило чергування у - в в дотеперішніх виданнях «Українського правопису» було викладене надто примітивно, ненауково і в цій своїй формі могло лише дезорієнтувати тих, хто ним керувався у практиці і навіть вести до спотворення звукової сторони мови. Отже даний параграф правопису потребував ґрунтовного перероблення. Наші підручники давно вже формулюють цей пункт краще, досконаліше. У правилах чергування у - в, що вони подають, є вказівки й на роль темпу мови (була у Празі – була в Празі) в даному явищі, а також і ритму мови. На все це треба зважити при опрацюванні відповідного параграфа нового проєкту.

Треба було б виділити тут такі найважливіші позиції у/в:

1) між приголосними (приклади: забіг у школу, наш учитель) – тут звичайно у (уникання збігу приголосних звуків);

2) між голосними (приклади: була в Одесі, уткнула восени...) – тут маємо, як правило, в (уникання збігу голосних);

3) після голосного перед приголосним (приклади: була у Празі – була в Празі, наша вчителька - наша учителька...) – тут уживається і в і у (це залежить від швидшого або повільнішого темпу мови, а також від ритму її);

4) на початку мови (наприклад, на початку речення), взагалі після паузи; на наявність останньої вказує часто (але не завжди) розділовий знак – (приклади: ‘У Києві недавно відкрито новий універмаг’. “Це було... у Жмеринці”) – у цій позиції найчастіше – у (але перед голосним – в: “В Артемівську є кілька шкіл”).

У примітці треба було б указати на можливість чергування ненаголошеного у з в і в середині слів у таких випадках, як: научати - навчати, зауважити - завважити, самоурядування - самоврядування тощо. ⁹³ | ⁹⁴

2. ДО ПРАВОПISУ ПРИКМЕТНИКІВ, УТВОРЕНИХ ВІД ВЛАСНИХ (ПЕРЕВАЖНО ГЕОГРАФІЧНИХ) НАЗВ ТА ІН.

Комісія уже взяла тут вірну лінію на поширення сфери застосування морфологічно-етимологічного принципу в українському правописі даної категорії слів. Особливо виправдує себе цей принцип у відношенні до рідше вживаних і менш відомих загальної географічних назв (переважно це будуть іншомовні назви, але не тільки вони). Їх основи, безумовно, треба цілком зберігати в правописі утворених від них прикметників, лишаючи незмінними в них кінцеві -г, -к, -х, -ж, -ш та ін., напр.;

Гаага – гаагський (краще, ніж “гаазький”), Цюріх – цюріхський (не “цюріський”), Ніш – нішський (не “ніський”), Льєж – льєжський (не “льєзький”), Грінвіч – Грінвічський (не “грінвіцький”), Клуж – клужський, Зонгулдак – зонгулдакський, Керманшах – керманшахський і т. д. Або (з мов СРСР):

Сураж – суражський (краще, ніж “суразький”), Фатеж – фатежський (не “фатезький”), Угліч – углічський (краще, ніж “угліцький”), Балхаш – балхашський (краще, ніж “балхаський”), Карабах – карабахський (не “карабаський”), Ахалцих – ахалцихський (не “ахалциський”), Айна-Булак – айна-булакський (не “айна-булацький”), Куджах – куджахський і т. д., а також:

інгуш – інгушський (краще, ніж “інгуський”), казах – казахський (не “казаський”) тощо.

За етимологічним принципом треба оформляти в письмі також і прикметники, утворені з рідше вживаних назв з української території, а надто в таких випадках, як:

1) у ж с ь к и й (від Уж - назва ріки, що впадає в Прип’ять; написання “узький” було б у більшості просто незрозумілим);

або

2) ка га н о в и ч с ь к и й (від *Каганович*; напр. Кагановичський район) – тут неодмінно треба в прикметнику зберегти цілком те власне ім’я (прізвище), що лежить в його основі, – ім’я тов. Л. М. Кагановича.

Фонетичне писання прикметників, утворених від усіх таких і до них подібних назв, зовсім недоцільне, бо в багатьох випадках, затемнюючи етимологію прикметника, його зв’язок з основним іменником, воно може приводити до непорозумінь. Ці останні можуть мати місце насамперед у тих випадках, де при утворенні прикметника міняється або безслідно зникає кінцевий приголосний основи рідко вживаної, мало відомої назви, напр.:

Клуж - клуж + ський = клузький (?)

або

Ніш - ніш + ський = ніський (?) і т. д.

Проте, цього затемнення етимології прикметника немає у випадках:

Аустерліц - аустерліц + ський = аустерліцький

Кара-Бугаз - кара-бугаз + ський = карабугазький

або

Карс - карс + ський = карський, ⁹⁴ | ⁹⁵

де основа кінчається на **ц**, на **з** або на **с** і цей приголосний основи зберігається в утворюваному від неї прикметнику, а зникає (або зливається з попереднім звуком) с прикметникового суфікса. Тим то вважаємо недоцільним у цій останній категорії прикметників на **-зький**, **-ський**, **-цький** настоювати на етимологічному письмі, бо це привело б лише до зайвого ускладнення правопису, напр.:

рус + ський = русський; тунгус + ський = тунгусський; француз + ський = французський і т. д.

У всякім разі, систематичне застосування етимологічного принципу в даній спеціальній категорії прикметників, на нашу думку, не виправдує себе, а надто в тих випадках, де є вже певно усталена традиція іншого письма (фонетичного). Особливо це відноситься до таких найпоширеніших слів даної групи, як *кавказький*, *французький* тощо.

Виходячи з усього сказаного, ми б зупинились на такій редакції даного пункту правопису:

“Фонетично пишуться прикметники, утворені від географічних, назв-іменників з основою на **-с**, **-з**, **-ц**, напр.: *карський* (від Карс), *кара-бугазький* (від Кара-Бугаз), *мекленбург-стреліцький* (від Мекленбург-Стреліц), *індуський* (від індус), *тунгуський* (від тунгус) і т. ін.”.

Прикметники типу *французький* (утворені від назв народів з основою на **-з**, **-с**, **-ц**) слід теж підвести під це правило.

Примітка. Отже й від Сарагоса за наведеним вище формулюванням буде *сарাগоський* (не сарагоський), порівн. Одеса – *одеський*. Але від Едесса (з двома с) можна лишити й *едеський* (це не суперечитиме правилу: тут подвоєне с в самій іменниковій основі).

3. ДО ПРАВОПISУ СКЛАДНИХ ПРИЙМЕННИКІВ, ЗЛОЖЕНИХ ІЗ З (ІЗ) ТА ІН.

“Складні прийменники пишуться вкупі, напр.: *поза*, *поміж*, *посеред*, *здля*, *заради*, *споміж*, *спосеред*”. Так формулювалося це правило у попередньому виданні «Українського правопису».

За цим правилом усі без винятку складні прийменники, в тому і числі й зложені із з- (із-), треба було писати разом: *іzza, спід, знад, сперед, споміж* і т. д. З цим останнім ніяк не можна погодитись. У російській мові, як відомо, прийменники, зложені з *из-* (*из-за, из-под*) пишуться через дефіс. Так писалося і по-українському аж до 1933 р., коли ворог Хвиля запровадив письмо сукупне, відмінне від російського. В інтересах уніфікації, по можливості, всіх технічних моментів українського правопису з правописом російської мови, необхідно повернутися до орфографії: *із-за, з-під, з-над, з-перед, з-поміж* і т. д., тим більше, що для виділення з в цій групі прийменників є й синтаксична підстава: прийменники, зложені з з-, мають ту особливість, що в них керує залежним іменником не другий компонент, а перший (з-) “через голову” другого, напр.: *із-за хмари* (не “*із-за хмару*”, “*із-за хмарою*”) - родовим відмінком іменника “*хмари*” керує *із-*; в усіх же інших керуючим елементом є другий: *поза школу, посеред кімнати, понад морем, задля гостя* і т. д. ⁹⁵ | ⁹⁶

Заново зредаговане правило мало б виглядати так:

“Складні прийменники, крім прийменників, зложених з з- (*із*), пишуться вкупі, напр.: *поза, поміж, посеред, попід, понад, поперед, задля, заради*; прийменники, зложені з з- (*із*), пишуться через дефіс: *із-за, з-під, з-перед, з-поміж, з-посеред, з-над, з-поза* і т. д. (Тут перший компонент з- не цілком злився з другою частиною: саме він, а не другий елемент, керує залежним іменником: *із-за хати*; пор.: *поза хату, поза хатою*)”.

Ця редакція і має, на нашу думку, лягти в основу відповідного правила четвертого видання «Українського правопису». Цим самим буде усунуте штучне розходження з російською орфографією у пункті, де немає жодної специфіки української мови і немає сталої традиції писати інакше, ніж у мові російській.

4. ДО ФОРМИ І ПРАВОПISУ ІМЕННИКІВ РІЗНИХ ТИПІВ НА -ОВЕЦЬ, -ІВЕЦЬ.

Тут, передусім, не можна спустити з ока надзвичайно численну категорію іменників на *-івець* з наголосом не на другій (фахівéць, верхівéць) і не на першій частині суфікса, а перед цим суфіксом: хárківець (житель Харкова), чернігівець, артемі́вець, проскурівець, санджарівець, чугуї́вець, канівець, миколáївець, очáківець, шевчénківець, щóрсівець, кривонóсівець та ін.

Крім того, є чимало іменників на *-івець* і з наголосом на *-ів*, на першій частині суфікса: зіньківець (житель Зінькова), васильківець (від Васильків), петрівець (житель с. Петрівки), попівець (житель Попівки), франківець (артист театру ім. І. Франка), гуртківець (від гурток), кутківець (від куток) тощо. Сюди ж належать: початківець, значківець.

Ця група теж досить численна, і тому важко сказати, не маючи статистичних даних, що звичайніше в прикметниках з наголосом на першій частині суфікса: *о* чи *і*. Суфікс *-овець* з наголосом на *о*, справді, переважає в нових витворах прикметникового походження:

службóвий	- службóвець
урядóвий	- урядóвець
промислóвий	- промислóвець
угодóвий	- угодóвець (при угóдівець)
облікóвий	- облікóвець,

але й тут не без винятків.

Окрему категорію становлять іменники на **-овець** з наголошеним і ненаголошеним **-ов**, утворені від власних (переважно) назв, в основі яких маємо **-ов**, **-овськ** тощо – з **о**: **стаха́новець** (бо Стаханов), **ізо́товець** (бо Ізотов), **кото́вець** (бо Котовськ, Котовський), **вороши́ловець** (від Ворошилов), **кіровець** (від Кіров, Кіровськ), **сара́товець** (від Сара́тов), **росто́вець** (від Ростов) та ін. Про такі іменники на **-овець** слід теж сказати у правописі.

У згоді з усіма цими фактами живої української мови слід би було й формулювати відповідне правило в новій редакції правопису. ⁹⁶ | ⁹⁷

5. ДО ПРАВОПISУ Й ВИМОВИ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ ІМЕННИКІВ НА -ІНЬ ТА ІНШИХ КАТЕГОРІЙ З НЕУСТАЛЕНОЮ ЗВУКОВОЮ ФОРМОЮ.

Усі приклади, що подавала тут дотеперішня редакція «Українського правопису», належать до однієї категорії: це все іменники чоловічого роду одного типу: **ячмінь** - **ячменю**, **корінь** - **кореня** тощо. Як же бути з іменниками жіночого роду, теж з суфіксом **-інь**, зокрема з такими, як: 1) **гусінь**, **червінь** (род. відмінок: **гусені**, **червені**?) і особливо 2) **височінь**, **широчінь**, **глибінь**, **далечінь**, **теплінь**, **голубінь**, **волосінь** (род. відм.: **височені**, **широчені**, **глибені**, **голубені**, **волосені**... чи **височіні**, **широчіні**, **глибіні**, **голубіні**, **волосіні** чи ще якимось інакше)?

Ця друга категорія – одна з найтрудніших у нормативній фонетиці й правописі української мови: на цій ділянці сильно напірають на “історично правильні”, “закономірні” форми, факти аналогічних утворень. Порівн. ще вагання у: **молодіж** (**молодежі** і **молодіжі**), **платіж** (**платежу** і **платіжу**), **куліш** (**кулешу** і **кулішу**), **півінь** (**повені** і **повіні**), іноді й **півідь** – **півіді** (зам. правильного **піводі**), **викорінити**, **викорінення**, **викорінений** (зам. правильних: **викоренити**, **викоренення**, **викоренений**), **опромінити** (зам. **опромєнити**, від **прómінь**, **-меня**), **опромінення** (зам. **опромєнєння**), **опірення** (зам. **оперінення**) та ін.

Правописний кодекс не може відмахуватися від усіх таких питань, обминаючи трудні, неусталені ще в практиці літературної мови моменти. Він мусить так чи інакше їх розв’язувати, нормувати мовно-правописні факти.

Наша пропозиція – обов’язково внести всі подані вище ряди й окремі слова в «Український правопис», відповідно розв’язавши питання, як їх оформити, і обгрунтувавши ці розв’язання належним способом у тексті «Правопису». Гадаємо, що треба в основному орієнтуватись на загальну норму чергування **о - і**, **є - і**, отже зафіксувати орфографію: **височінь** – **височені**, **глибінь** – **глибені**, **далінь** – у **далені**, як і **куліш** – **кулешу**, **півінь** – **повені**, **півідь** – **піводі**, **кóрінь** – **вікорєнення** та ін.

6. ДО ПРАВОПISУ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ РІЗНИХ ТИПІВ.

Прикметники типу **зелено-жовтий**, **синьо-зелений**, **червоно-фіолетовий** тощо уживаються в двох значеннях.

Де йдеться про один тон, напр. середній між зеленим і жовтим – **зеленожовтий**, середній між синім і зеленим – **синьозелений** і т. ін., там ці прикметники треба, на нашу думку, писати вкупі, одним словом. Порівн. ще: **червонобурий**, **чорнобурий**, **бруднозелений**, **лимонножовтий**

і т. п. Сюди ж належать: світлозелений, ясночервоний, темносиній, яскравожовтий і т. д.

Інакше слід писати отакі складні прикметники, коли вони означають поєднання двох, трьох і більше різних кольорів: напр., той же зелено-жовтий (у значенні: зелений і жовтий), синьо-червоний (“синьо-червоний олівець” – синій + червоний), зелено-жовто-червоний (“зелено-жовто-червоний прапор”) та ін. У цьому випадку складні прикметники треба писати через дефіс.

Через дефіс доведеться писати і такі сполучення, як: синювато-чорний, або червонувато-фіолетовий тощо.⁹⁷||⁹⁸

Саме так пишуться ці три категорії прикметників у російській мові. Така є й українська щоденна практика, і немає потреби від цієї практики відходити і створювати розбіжність у даному пункті орфографії між російським і українським правописом.

Виходячи з цього, доцільно було б відповідно сформулювати цей пункт у правописі.

Що до складних прикметників, в основі яких лежить сполучення “прикметник + іменник”, то у відповідному пункті нової редакції «Українського правопису» слід подати якнайбільше прикладів на цю категорію, щоб усунути всяку неясність і розбіжність в орфографічній практиці: сільськогосподарський (від сільське господарство), зовнішньополітичний (від зовнішня політика), загальноосвітній (від загальна освіта), легкоатлетичний (від легка атлетика), великогомілковий (від велика гомілка), дрібноквітковий (від дрібна квітка, бот. терм.), передньопіднебінний (від передне піднебіння), криворіжський (від Кривий Ріг), нововодолажський (від Нова Водолага), великотокмацький (від Великий Токмак), нижньомлинський (від Нижні Млини), липоводолинський (від Липова Долина), західноукраїнський (від Західна Україна) та ін.

7. ДО ПРАВОПISУ СЛІВ ПО-ПЕРШЕ, ПО-ДРУГЕ, ПО-ТРЕТЄ ТА ІН.

У §21, п. 14 проєкт четвертого видання «Українського правопису» цілком слушно формулює:

“Прислівники, що склалися з прийменника *по* і прикметника або займенника з закінченням *-ому*, *-и*, напр.: *по-радянському*, *по-радянськи...*, пишуться через дефіс”.

У новій редакції проєкту сюди ж приєднано і прислівники *по-перше*, *по-друге*, *по-третє*, *по-четверте*. У позначеннях, комбінованих з цифрами (*по-1...*, *по-2...*), що вживаються паралельно з позначеннями словесними, інакше ці слова й не можна писати, як тільки з дефісом або окремо. Через дефіс і писали їх у нас до скрипниківського й хвилянського правопису.

Треба звернути увагу також на правопис укупі й нарізно та вживання дефіса в ряді інших випадків, де були досі розходження між російською і українською орфографією в результаті запровадження в «Українському правописі» штучних норм (*щождо* зам. *що ж до*, пор. у рос.: *что же до...*; *чимдалі*, то... зам. *чим далі*, то...; *абож*, *бож*, *алеж...*, зам. *або ж*, *бо ж*, *але ж* та ін.).

8. ДО ОРФОГРАФІЇ ЧИСЛІВНИКІВ (ПРАВОПИС Ь У ЧИСЛІВНИКАХ).

В орфографії числівників слід би було зупинитись на тому варіанті, який усуває непотрібну розбіжність у правописному оформленні одних і тих же слів між українською і російською мовою, себто прийняти орфографію п'ятьдесят, шістьдесят, п'ятьсот, шістьсот, дев'ятьсот — з м'яким знаком. ⁹⁸ | ⁹⁹

9. ДО СИСТЕМИ ДІЄПРИКМЕТНИКОВИХ ФОРМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.

«Український правопис», як відомо, подає не тільки орфографічні правила та тісно зв'язану з правописом систему словозмінних форм, але в цілому ряді випадків нормує також і суто граматичні форми, що прямого відношення до правописних норм не мають. Сюди належить, напр., §87 проєкту IV видання «Українського правопису», що визначає систему дієприкметникових форм, уживаних у сучасній українській мові. Але цей пункт проєкту потребує деяких доповнень.

У п. 2 даного параграфу в опублікованій для широкого обговорення редакції проєкту читаємо:

“В українській мові вживаються дієприкметники: ...

2. Пасивного стану:

а) теперішнього часу на -уваний, -юваний: *намічуваний, простежуваний, виготовлюваний...*”

Чому тільки на -уваний, -юваний?

А *знаний* (від гнати, рос. гонимый), *споживаний* (від споживати, рос. потребляемый), *посиланий* (від посилати, рос. посылаемый), *гаданий* (від гадати, рос. предполагаемый), *пропонований* (від пропонувати, рос. предлагаемый), *формований* (від формувати), *формульований* (від формулювати), *будований* (від будувати), *творений* (від творити), *проваджений* (від провадити), *гонений* (від гонити) та ін. (пор. “Весняним гонені промінням, біжать струмки...”)?

Отже, не “дієприкметники на -уваний, -юваний”, а “дієприкметники на -ний (-аний, -яний, -ений, -єний, -ований, -ьований, -уваний, -юваний)”.

Потрібні тут (у п. 2 §87) ще й інші поправки.

Дієприкметники типу “намічуваний”, “одержуваний”, “вживаний”, і в сучасній мові можуть мати значення минулого часу, а не тільки теперішнього.

Порівн., напр., такі речення:

1) “Ми вивчаємо форми, вживані в сучасній українській мові”. (Тут дієприкметник “вживані” має значення теперішнього часу і дорівнює: “ті, що вживаються тепер”).

2) “Ми вивчаємо форми, вживані у давній українській мові”. (Тут той же дієприкметник “вживані” має значення минулого часу і дорівнює: “ті, що вживалися”).

Або:

1) “Ми ухвалили відрахувати на це п’ять процентів з одержуваної нами зарплати”. (Тут “одержуваної” має значення теперішнього часу, – рос. “получаемой”).

2) “З зарплати, одержуваної мною в минулому році, я п’ять процентів тратив на літературу”. (Тут “одержуваної” ужито в значенні минулого часу).

Або:

1) “Намічуваний вами план – дуже привабливий”. (Тут “намічуваний” – із значенням теперішнього часу, - рос. “намечаемый”).

2) “Я ознайомився з планами, намічуваними вашим інститутом ще в 1937 році”. (Тут “намічуваними” має, значення минулого часу, – рос. “намечавшимися”), і т. д.

Про це виразно слід сказати в п. 2 цього параграфа, давши добрі приклади.

⁹⁹ | ¹⁰⁰

Але що неодмінно слід зробити, так це – вказати на вид усіх розгляданих у §87 дієприкметникових форм, як одну з найважливіших ознак для їх характеристики.

Активні дієприкметники на **-чий** (-аючий, -уючий) завжди недоконаного виду (утворюються від недоконаних дієслів).

Пасивні дієприкметники на **-ний** (-аний, -ений, -уваний...) і **-тий** бувають:

а) недоконаного виду (*знаний, запряганий, об’єднаний...*), що вживаються із значенням теперішнього часу (але також і минулого) – приклади див. вище; і

б) доконаного виду (*зігнаний, запряжений, об’єднаний, кинутий...*), що вживаються завжди у значенні минулого часу.

Перші форми (а) утворюються від недоконаних дієслів (*знати, запрягати, об’єднувати*), другі (б) – від доконаних (*зігнати, запрягти, об’єднати, кинути*).

10. ДО ТРАНСКРИБУВАННЯ РОСІЙСЬКИХ ТА ДЕЯКИХ ІНШОМОВНИХ ВЛАСНИХ ІМЕН В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.

Вироблений комісією під керівництвом тов. Ф. А. Редька «Проект українського правопису» (в останній його редакції) висуває ряд принципіально нових моментів у транскрибуванні російських, білоруських та інших слов’янських власних імен (прізвищ, географічних назв).

На стор. 91 §101 «Українського правопису» (останнього проєкту, що ми маємо) подано таке правило щодо передачі **И (I)** в російських та іншослов'янських прізвищах:

“3. **И (I)** передається:

- а) через **і** в основі слів, зокрема в суфіксах **-ин, -ик**, напр.: *Котельніков, Деміщев, Новіков; Иванов, Ісаєв; Казін, Малигін, Пушкін, Сусанін; Гавлік, Масарік, Кукольнік;*
- б) через **ї** в середині слова після голосного **і** при роздільній вимові після приголосного, напр.: *Воїнов, Таїров, Ільїн, Захар'їн;*
- в) через **и** після **ж, ч, ш, щ**, напр.: *Жилін, Кожин, Чирков, Кочин, Ширшов, Гаршин, Щигров, Роцин, Пуцин, Міклошич, Лучич;*
- г) через **и** в прізвищах від людських імен, спільних для української й російської чи інших слов'янських мов, напр.: *Борисов, Васильєв, Григор'єв, Димитров, Сидоров, але Ніколаєва, Нікітін, Філіпов* та ін. (тобто від імен, що в українській мові вимовляються не так, як в інших слов'янських мовах);
- д) через **и** у прізвищах, утворених від коренів, спільних для української й російської чи інших слов'янських мов, напр.: *Кисельов, Одинцов, Писарев, Смирнов, Тихомиров;*
- е) через **и** в префіксі **при-**: *Привалов, Пригожин, Пришвін;*
- є) через **и** в суфіксах **-ович, -евич (-євич)**, напр.: *Григорович, Станюкович, Міцкевич, Трублаєвич*; але суфікс **-ич, -іч, -іcz, -іс** (без попереднього суфікса **-ов, -ев, -ow, -ew**) передається через **-іч**, напр.: *Гнєдіч, Засуліч, Ягіч, Радіч*”.

На стор. 94 того ж проєкту в §103 читаємо те ж саме, приблизно, щодо передачі російських та білоруських географічних назв: ¹⁰⁰ | ¹⁰¹

“4. **И** передається:

- а) через **і** в основі слів, зокрема в суфіксах **-ин, -ик**, напр.: *Вітебськ, Двіна, Тіхвін, Свіяга, Чіатура, Кінешма, Крічев; Жлобін, Болдіно, Березіна, Дудінка, Мічурінськ, Боткінськ, Челябінськ; але Сибір, Новосибірськ;*
- б) через **і** на початку **і** в кінці слова (в назвах, що вживаються не в формі множини), напр.: *Ігарка, Індігірка, Іртиш; Поті, Сочі, Батумі;*
- в) через **ї** в середині слова після голосного **і** при роздільній вимові після приголосного, напр.: *Троїцьк, Кутаїсі, Зілаїр, Ананьїно;*
- г) через **и** після **ж, ч, ш, щ**, напр.: *Жигалово, Жиздра, Держинськ, Тушино, Єгоршино, Камишин, Кашира, Ішим, Нальчик, Бахчисарай, Ачинськ, Щигри;*
- д) через **и** в географічних назвах, утворених від людських імен, спільних для української й російської мови, напр.: *Дмитров, Михайловське, Владимир, але Ніколаєвськ-на-Амурі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові вимовляються не так, як у російській);

є) через и в географічних назвах, утворених від коренів, спільних для української й російської мови, напр.: *Кисловодськ, Липецьк, Чистополь, Виноградово, Лихославль*;

є) через и у префіксі при-, напр.: *Примор'я, Прикумськ*;

ж) через и в суфіксах -ович, -евич (-евич), напр.: *Боровичі, Осиповичі*, але суфікс -ич (без попереднього суфікса -ов, -ев, -єв) передається через -іч, напр.: *Котельніч, Угліч*;

з) через и в кінці географічних назв, вживаних у формі множини, якщо в російському тверда основа, напр.: *Холмогори, Чебоксари, Шахти, Горки, Березніки*; через і, якщо в російському м'яка основа, напр.: *Жигулі, Митіці*".

Деякі з наведених формулювань проєкту варт докладно обговорити. Ділимося тут своїми міркуваннями в цій справі.

3. Зауваження до §§101–102 (Правопис прізвищ).

1. У пункті 3, підпункті г треба було б говорити не про “імена, що в українській мові вимовляються не так, як в інших слов'янських мовах, а про імена, що мають в українській мові форму, виразно відмінну від форми цього ж імени, вживаної в інших слов'янських мовах (бо і Василь, Дмитро, Сидір вимовляються не так, як в інших слов'ян). Порівн. далі наше зауваження (3) до правопису географічних назв.

2. Сфера застосування и на місці російського та іншослов'янського і лишається, через неясність формулювання, поданого у підпункті д п. 3, неточно окресленою. У підпункті д говориться про “прізвища, утворені від коренів”, спільних для української й російської чи інших слов'янських мов, напр.: *Кисельов, Одинцов*. А як бути з прізвищами, що в основі їх лежать загальнослов'янські або загальносхіднослов'янські слова, у яких не тільки спільний корінь, а й суфікс та закінчення? Чи підлягають суфікси й флексії в таких спільних словах правилу про передачу і як и? ¹⁰¹ | ¹⁰²

Без сумніву, підлягають цьому правилу, згідно з підпунктом д, такі, напр., російські прізвища, як

Живаго	Животков
Глинка	Миловидов
Грибоедов	Пирогов
Винокуров	Кривошеїнов
Кислов	Липков
Виноградов	Лихолетов
Кривцов	Дикарьов

тощо.

В усіх прізвищах и – в корені спільних (для української і російської мови) слів.

Але ж маємо й інші російські прізвища (подаємо їх у російській транскрипції), напр., такі:

Синицин	Любимов
---------	---------

Лисицын	Винник
Дубинка	Новиков
Дубинский	Стариков
Колесников	Зайчик
Мельников	Гречишников
Котельников	Долинский
Решетников	Заграничный
Гусятников	Сиротинин

та ін.

Як бути з ними? Частина з цих прізвищ, а саме *Синицын, Лисицын, Винник, Сиротинин* – мають *и* як у корені слова, так і в суфіксах. Перше (кореневе) *и* ми повинні передати, згідно з підпунктом д п. 3 «Правопису», через українське *и* (усі ці прізвища походять від спільних російсько-українських слів: *синиця, лисиця, вино, сирота...*). Але що ж робити з суфіксальним *и*? Як транскрибувати по-українському :

Синіцин	чи	Синицин?
Лисіцин	чи	Лисицин?
Виннік	чи	Винник?
Сиротінін	чи	Сиротинин?

і т. д.

Частина виписаних попередю прізвищ, такі як

Дубинка	Решетников
Дубинский	Мельников
Любимов	Долинский
Стариков	Зайчик
Гусятников	та ін.

мають *и* лише в суфіксах, але ж усе це прізвища, утворені від спільних українсько-російських слів (і коренів): *дубина, дубинка, любимий, старик, гусятник, решетник, мельник, долина, зайчик...* Як же оформлювати в українській мові цю категорію прізвищ? «Український правопис», власне, не дає на це ясної відповіді, бо підпункт д п. 3 (на стор. 91) можна тлумачити і так і сяк. По суті формулюванні виходить ніби через *и*, але ж приклади дано лише ¹⁰² | ¹⁰³ на кореневе *и*, не на суфіксальне, а оформлення прикладів, поданих в інших пунктах цього параграфа (*Мельніков, Решетніков*), суперечить суті правила, викладеного в цьому підпункті д. Як же тоді розуміти, справді, оце формулювання «Українського правопису» (проєкту):

“Російське і інше слов’янське *и* (і) передається через *и* в прізвищах, утворених від коренів, спільних для української й російської чи інших слов’янських мов”?

Хіба прізвища *Мельников, Решетников* не утворені від коренів, спільних для української мови і російської? Чому ж тоді вони транскрибуються на попередній сторінці (90-й) цього ж розділу «Правопису» через *і*: *Мельніков, Решетніков*? Отже, як бачимо, весь цей розділ потребує доопрацювання. Абсолютно ясно, що при цій роботі всі факти треба брати в їх системі й загальній пов’язаності. Крім того, треба узгодити правила передачі російських і інших слов’янських прізвищ

з нормами транскрибування російських та інших географічних назв (див. наші зауваження до §§103-107).

З свого боку подаємо такі міркування в цій справі.

На наш погляд, тут можливі лише два способи розв'язати питання. Третій – виключений.

Перший прийнятний спосіб, якого досі додержувалися (принаймні, більш-менш послідовно, останніми роками) – це передавати російське и (і) у прізвищах (і географічних назвах) систематично через і. Це ніби найпростіший (але, мабуть, не найкращий) спосіб, хоч і тут є свої труднощі, напр., з відмінюванням таких слів, як “Клинцы” (Клінци, Клинців, Клинцями чи Клинці, Клинців, Клинцями), або в передачі описових і вивідних від них: Ніжній Новгород, ніжегородський чи Нижній Новгород, нижегородський (порівн. Великий Новгород), Ніжнеудінськ чи Нижнеудинськ? Також: Березнікі - Березніки, Пріісковий - Приісковий і ін. Як бачимо, і при цій системі доводиться у ряді випадків відступати від прямолінійного розв'язання, зокрема в описово-складних назвах та у флексіях багатьох слів. Але що до основної частини прізвища (назви), то тут усе ясно: пиши завжди і, отже – Глінка, Грібоєдов, Вінокуров, Віноградова, Пірогов, Кривошеїнов, Любімов, Дубінка, Старіков, Мельніков, Загранічний, Віннік, Данілов, Гаврілов, Клімов, Михайлов і т. д.

Але є й другий спосіб – той, що його спробувала застосувати оце Правописна комісія в своєму проєкті. Додержуючись цього способу, вона пропонує інші написання:

не Віноградов,	а	Виноградов
не Пісарев,	а	Писарев
йе Дімітров,	а	Димитров.
не Кісловодськ,	а	Кисловодськ
не Кісельов,	а	Кисельов
не Прішвін,	а	Пришвін

і т. д.

І в цьому вона, безперечно, має певну рацію. Проблема полягає лише у визначенні доцільних меж “икання” та “ікання”. Бо на и перевести все, очевидно, неможливо.

Принцип, покладений в основу цієї другої системи, цього “складнішого”, “непрямолінійного” способу транскрипції зводиться, в ¹⁰³ | | ¹⁰⁴ основному, до вимоги – враховувати лексичну спільність і структурну близькість, спорідненість української мови з мовою російською й іншими слов'янськими, зважати на численні точки їх взаємного контакту, на наявність безлічі живих асоціативних зв'язків і легко встановлюваних кореляцій між цими мовними системами (особливо – в межах східного слов'янства). А ця остання вимога й приводить нас до написань типу *Виноградов, Димитров, Кисловодськ...*

Але, враховуючи при виробленні доцільної системи транскрипції це особливе відношення української мови до мови російської, білоруської, зважаючи в повній мірі на їх лексичну (отже й кореневу) спільність, близькість, ми не повинні разом з тим ставати на шлях систематичного перекладу отих,

таких численних, спільних, проте – не тотожних, мовних елементів. Ми повинні, інакше кажучи, зберігати, по можливості, національний колорит назви, прізвища (російський, білоруський чи інший). І цілком правильно, що і за проєктом лишається

Толстой - Толстой (а не “Товстий”)
Алексеев - Алексеев (а не “Олексіїв”)
Лесков - Лесков (а не “Лісків”)
Маяковский - Маяковський (а не “Маяківський”) і т. д.

Подібні спроби геть перелицювати російські, білоруські й інші слов’янські назви, прізвища на “малоросійський штиб” були і раніше, але вони давно вже дістали собі належну лінгвістичну й політичну оцінку.

До чого зводилась ця, з дозволу сказати, “українська транскрипція”? В чому полягала її “правописна” суть? Найхарактерніша риса її була та, що в українську транскрипцію спільних у своїй основі назв, прізвищ російських, білоруських, іншослов’янських вносилися різко-відмінні ознаки української фонетики, специфічно-українські її особливості (напр., – заміна російського *о* в закритому складі на *і*: Петрів, Рибаків, вимова й написання *і* на місці “*ъ*”: Білий, зам. *Белий*, Матвіїв, зам. *Матвеев* тощо). Це й приводили до цілковитої нівеляції імен, втрати ними свого національного колориту й штучної українізації їх (Товстий! Сірів!).

Інакше стоїть справа з передачею російського та іншослов’янського *и* (*і*). “Українізація” цього *и* (*і*) у прізвищах типу “*Виноградов*”, “*Денисов*”, “*Лисицин*”, себто передача тут *и* (*і*) як *и*, сприймається інакше, ніж заміна російського *о* на *і* (Петрів) або *е* (*ь*) на *і* (Сірів). Українське *и*, що відповідає в системі російському, білоруському *и* (*і*), – куди менш специфічне, ніж, напр., українське *і* на місці російського *о* (Львів). У всякому разі, акустична (*і* фізіологічна) відстань між українським *и* і російським *и* (*і*) – незрівнянно менша, ніж між звуками *і* і *о*. І тому підстановка цього українського *и* в транскрипції російських прізвищ у таких випадках, як “*Мельников*”, “*Максимов*”, – не відчувається як утрата іменем своєї оригінальної форми. Її можна прирівняти до підстановки, напр., українського *е* (що не пом’якшує попереднього приголосного) замість російського *е* (пом’якшуючого попередній звук) у транскрипції “*Мельников*” - Мельніков, що проведена й у проєкті як система. Заміна *и* (*і*) на *и* не надає “українізованим” цим способом іменам (прізвищам) різко-специфічного українського колориту. І, в міру запровадження, вона, навпаки, підкреслює навіть спіль¹⁰⁴ | |¹⁰⁵ність лексичної системи обох мов, зберігаючи до того ж і графічну єдність, а нерідко й ідентичність. Порівн., напр.:

Російська форма прізвища: Українська транскрипція його за цим способом:

Михайлов	Михайлов
Максимов	Максимов
Никифоров	Никифоров
Осипов	Осипов
Глинка	Глинка
Любимов	Любимов
Зайчик	Зайчик
Гусятников	Гусятников
Миловидов	Миловидов

Винник
Кислов

Винник
Кислов

і т. д.

Точно окреслити доцільні межі, сферу застосування цього и в транскрипції російських та інших власних імен (прізвищ, географічних назв) — ось до чого, власне, й зводиться практично при цій, обраній проектом, системі дана орфографічна проблема.

В окремих випадках, у ряді категорій слів і форм, тут неминучі певні труднощі й сумніви, вагання — на чому ж тут спинитися: на і чи на и? Напр.:

Синіцин	чи	Синицин?
Лисіца	чи	Лисиця?
Сиротінін	чи	Сиротинін?
Дубінка	чи	Дубинка?
Долінський	чи	Долинський?
Любімов	та	Любимов?
Старіков	чи	Стариков?
Мельніков	чи	Мельников?
Колесніков	чи	Колесников?
Віннік	чи	Винник?
Гречишніков	чи	Гречишников ?
Масарік	чи	Масарик ?
Шафарік	чи	Шафарик?
Савіч	чи	Савич?
Радіч	чи	Радич?

і т. д.

Ми вважаємо, що другий варіант (з и) для наведених тут російських, білоруських, чеських, словацьких, сербських прізвищ — більш прийнятний, ніж перший. Хто приймав написання *Глинка*, *Писарев* (а проєкт стоїть на цій позиції), той мусить написати й *Дубинка*, *Дубинський*, *Долинський*. Хто обстоює перше и в словах *Синіцин*, *Лисіца* або *Віннік* (и в корені слова, спільному для української і російської та білоруської мови), той неминуче постарить, як то кажуть, крапку над і і прийме це и й у суфіксах тих спільних слів, отже писатиме *Синицин*, *Лисиця*, *Винник*.

“Гібридні” форми типу *Лисіца* або *Синіцин* (або *Віннік*) — дуже сумнівної вартості й практично неприйнятні. Приймавши ж *Винник*, будемо писати й *Калашник*, *Калашников*, *Мельников*, *Колесников*,¹⁰⁵ | |¹⁰⁶ *Шафарик*, *Масарик*, *Савич*, *Бабич*, *Бабичев*, *Родич*, *Ягич* і ін. (порівн. *Міцкевич*, *Станюкович* у проєкті). Суфікси -ович, -евич і -ич (*Радкевич* і *Радич*, *Смідович* і *Савич*, *Гуревич* і *Гурвич*) треба транскрибувати в прізвищах однаково (через и).¹ Так само й -ик, -иця (*Мельник*, *Мельников*, *Овчинников*, *Синицин*, *Лисиця*...).

Зауваження до §§103-107 (Правопис географічних назв).

1. Від назви *Челяба* (ріка) прикметник, згідно з §106, матиме форму *челябинський*, а звідси й *Челябинськ* (а не *Челябінськ*, як подано у підпункті 4 п. 2 §103). На цій же підставі — *Верхнеудинськ*, *Удинськ*, *Нижнеудинськ* (а не *Нижнедінськ*, як подано у підпункті г п. 2 §103 на стор. 92). Усі ці три назви

походять від назви ріки *Удѹ* (*Удѹ*); від цієї останньої назви прикметник, згідно з §106, має бути *удинський* (не *удінський*), а розходження в написанні прикметників і утворених з цих прикметників іменників (*удинський* - *Удінськ*, *челябинський* - *Челябінськ* та ін.) не повинно бути.

2. Приймаючи підпункт д (за ним є певна рація), треба уточнити формулювання:

не “від імен, що в українській мові вимовляються не так, як у російській” (бо і *Дмитро*, *Владимир* – *Володимир*, *Михайло* та ін. не так вимовляються),

а, очевидно, –

“від імен, що мають в українській мові форму, виразно відмінну від російської” (напр., *Микола*, *Микита*).

3. У підпункті е п. 4 лишається нерозв’язаним питання про передачу російського (білоруського й іншослов’янського) і в суфіксах спільних слів, напр.:

Весела Долина	чи	Весела Долина?
Синіцино	чи	Синицино?
Щербінка	чи	Щербинка?
Гнилиці	чи	Гнилиці?
Гориці	чи	Гориці?
Займище	чи	Займище?
Стодолище	чи	Стодолище?
Лисиці	чи	Лисиці?
Костриха	чи	Костриха? і т. д.

(назви з території РРФСР, почасти – БРСР). Як, врешті, з *Березиною*, з *Березниками* бути? Адже *Долина*, *Лисиці*, *Березина*, *Березники* – назви одної категорії (слова, спільні українській мові з російською й іншими слов’янськими).

Маємо, нарешті, такі назви, як “*Калиновка*”, “*Малиновское*”, “*Осиновка*”. Тільки лінгвістичний аналіз може встановити, що тут належить до кореня і що – до суфікса.

Гадаємо, що написання на зразок *Лисици*, *Гнилици*, *Синіцино* або *Лисиці*, *Гнилиці* - неможливе. Може бути або *Лісици*, *Гнілици*, *Сініцино* або *Лисиці*, *Гнилиці*, *Синицино*. Хто дає *и* в корені (на місці рос. *и*), той мусить дати його й у суфіксі *и* в закінченні спільного слова. Приймаючи ж *Лисиці*, *Гнилиці*, *Долина*, *Синицино*, треба прийняти й *Березина*, *Березники*, *Стодолище*, *Щербинка*, *Костриха* – і це буде натурально. Адже ¹⁰⁶ | ¹⁰⁷ все то – слова, спільні українській і російській та іншим слов’янським мовам, а не тільки “спільні корені”. Таким чином, крім спільних коренів, треба говорити й про суфікси та закінчення спільних слів (чи певні спільні суфікси).

4. Окремо, спеціально, слід би було сказати в «Українському правописі» про суфікс *-иця* в російських, білоруських та інших слов’янських географічних назвах. Як передавати його в українській мові? р. *Медведиця* чи *Медведіца*, м. *Речиця* чи *Речіца*, *Княжиця* чи *Княжица*, *Сосновици* чи *Сосновиці* (Порівн. підпункт б п. 7: *Червонець*, *Повенець*, *Олонець*, – очевидно, це якось треба пов’язати одне з одним).

5. Підпункт з (стор. 94-95) не враховує основ на ц: *Люберцы, Клинцы, Луховицы*. Як бути з цією категорією? *Люберци* чи *Люберці*, *Клинци* чи *Клинці*, *Луховици* чи *Луховиці*? Розв'язувати всі ці питання (про *Олонець, Рєчицю* і *Люберці*) треба в системі: якщо *Олонець*, то й *Рєчиця* і *Люберці, Клинці*... Коли ж *Люберці, Клинці*, то треба відповідно змінити (доповнити) формулювання даного підпункта, бо в цій категорії російській твердій основі відповідатиме в українській транскрипції *і*, а не *и*.

6. Назва "*Становий хребет*" належить до типу описових (порівн. – *Яблоновий хребет, Ключевська сопка* та ін.). А описові назви взагалі, як правило, перекладаються або, у всякім разі, підпадають асиміляції фонетично-граматичній; напр., *Біле море* (не "Бєлоє"), *Біле озеро, Тихі гори, Великі Луки, Ілецька Зашита*. Отже, написання "*Станової хребет*", на нашу думку, не виправдане.

Про принципи передачі описових назв слід би було вказати в окремому пункті.

7. Послідовно зберігати *-о-* (і *-е-*) треба в прикметниках, утворених від тих російських, білоруських і інших слов'янських назв (прізвищ, імен, географічної номенклатури), які в основі своїй мають уже *-ов-* (або *-ев-*), напр.:

Ростов - ростовський
Кіров - кіровський
Молотов - молотовський
Саратов - саратовський
Осташков - осташковський
Льгов - льговський
Бестужев - бестужевський
Куйбишев - куйбишевський

і т. д.

Цю категорію прикметників не слід би було сплутувати в українській орфографії з тією, де в основному іменнику немає *-ов-*, *-ев-*: *Златоуст - златоустівський, Валуйки - валуйківський, Глинка - глинківський, Липки - липківський* та ін. (порівн. *Енгельс - енгельсівський*).

Варто було б, зокрема, розрізняти в українській орфографії (і це відповідає нашій практиці) такі, напр., прикметники, як,

з одного боку:

Лòхівський (від назви *Лох*)
ворòнківський (від ст. *Воронки*)
мàрківський (від назви ст. *Марк* – під Москвою)
лòмівський (від назви ст. *Лом* – коло Рибинська)

з другого боку:

лòховський (від *Лòхово*)
воронкòвський (від *Воронкòво*)
мàрковський (від *Мàрково*)
лòмовський (від ст. *Лòмовка*)
і т. д. ¹⁰⁷ | ¹⁰⁸

Лише від "*Орьол*" і "*Орлòв*" уживаємо однаково – *орловський* (*-ов* під наголосом збереглося). "*Московський*" сюди не належить, бо в ньому немає того суфікса *-ов-*, що в "*орловський*" або "*валуйковський*".

На цьому кінчаю свої зауваження, обмежуючись лише важливішим.

* * *

Беручи активну участь у роботі над очищенням правопису, його дальшим розробленням, удосконаленням і спрощенням, я почував себе особливо зобов'язаним над цим попрацювати. Адже в минулому я мав націоналістичні зриви й помилки, що виявилися в апології націоналістичного правопису Скрипника, розробленні ряду орфографічних питань у дусі цього ж таки “правопису” (особливо в період моєї роботи в редакції т. зв. УРЕ) та ін. Виправляючи на ділі ці свої минулі помилки, і саме в тій ділянці, де найбільш їх допустився, я протягом останніх років інтенсивно працював у галузі української орфографії. Дана стаття є одним з наслідків цієї праці.

Примітка до с. 84:

¹ Не випадково серед тих членів Комісії, що обстоювали такий спосіб “передавати слов'янські прізвища”, знаходимо й Шумського та Хвильового.

Примітка до с. 106:

¹ Не писати ж, справді, ім'я по-батькові С а в и ч , а це ж саме слово, коли воно — прізвище, — С а в і ч (Іван Савич Савіч)!

Джерело: Научные записки Харьковского государственного педагогического института иностранных языков. — 1939. — Т. 1. — С. 83-108.